

СПІВДРУЖНІСТЬ З БАТЬКАМИ ЯК УМОВА ВИХОВАННЯ Й НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

COMMONWEALTH WITH PARENTS AS THE CONDITION OF UPBRINGING AND EDUCATING OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

У статті окреслено педагогічні умови взаємодії закладу освіти та батьків щодо виховання дітей з особливими потребами. Визначено чинники виховних можливостей сім'ї в процесі навчання та виховання, чинники, які на них впливають. Зазначено, що співдружність з батьками у комплексній програмі навчально-виховної діяльності є одним із пріоритетних напрямів роботи для забезпечення цілеспрямованого компенсуючого виховання дитини з особливими освітніми потребами. Педагоги і батьки можуть стати активними учасниками корекційного навчально-виховного процесу за таких умов: співпраця з родиною дитини (планування інтегративних дій, що забезпечать по можливості виховання дитини як рівноправного члена суспільства); створення сприятливих умов для розвитку виховання в сім'ї (родині) для досягнення бажаного результату; постійне інформування батьків про новітні методики, освітні інноваційні технології та засоби, способи і методи їх застосування.

Основним принципом організації роботи є партнерська взаємодія з родиною, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами, організація якої передбачає зустрічі з батьками, бесіди, консультації, інформаційну підтримку, складання індивідуальної програми розвитку з урахуванням запитів сім'ї, залучення батьків до корекційно-розвивальної роботи, організації зустрічей з фахівцями тощо. Внаслідок залучення батьків до навчально-корекційної роботи сім'ї дітьми з особливими освітніми потребами отримують скоординовану, всебічну кваліфіковану допомогу. Вмотивована та педагогічно керована участь членів родини в освітньому процесі зумовлює зменшення тривоги і страхів батьків і мобілізує сили на особистісний розвиток дитини.

Взаємодія з батьками має сприяти залученню батьків до вирішення багатьох психолого-педагогічних проблем, а батьки, своєю чергою, можуть і повинні навчатися співробітництва задля максимально комфортного процесу виховання та навчання дитини з особливими потребами. Значною мірою саме від сім'ї залежить особистісне становлення дитини, формування у неї умінь розуміти свої потреби, можливості і нахили.

Ключові слова: освітній процес, навчально-корекційна робота, партнерська взаємодія освітнього закладу і родини.

The article has outlined the pedagogical conditions of interaction between the educational establishment and parents in raising up children with special needs. We have determined the factors of educational opportunities of the family during the educational process and upbringing process, the factors that influence them. It has been noted that the commonwealth with parents in a comprehensive program of educational activities is one of the priority areas of work to ensure targeted compensatory education of a child with special educational needs. Teachers and parents can become active participants in the correctional educational process under the following conditions: cooperation with the child's family (planning of integrative actions that will ensure, if possible, the child's upbringing as an equal member of society); creating favorable conditions for the development of upbringing in the family to achieve the desired results; constant informing of parents about the latest techniques, educational innovative technologies and tools, methods and techniques of their application.

The main principle of work organization is partnership with a family raising a child with special educational needs, the organization of which includes meetings with parents, conversations, consultations, information support, drawing up an individual development program based on family requests, involving parents into correctional and developmental work, organization of meetings with specialists, etc. As a result of the involvement of parents into the educational and correctional work, families and children with special educational needs receive coordinated, comprehensive qualified assistance. Motivated and pedagogically guided participation of family members in the educational process reduces the anxiety and fears of parents and mobilizes forces for personal development of the child.

Interaction with parents should help to involve parents into the solving many psychological and pedagogical problems, and parents, in their turn, can and should learn to cooperate for the most comfortable process of raising and educating a child with special needs. To a large extent, the personal development of a child mostly depends on the family, the formation of its ability to understand their needs, capabilities and inclinations.

Key words: educational process, educational and correctional work, partnership between the educational establishment and the family.

УДК 376:316.362.1-055.52-056.36
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/26.16>

Кас'яненко О.М.,

канд. пед. наук,
старший викладач кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Мукачівського державного університету

Барна Х.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної освіти
Мукачівського державного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сучасному етапі становлення незалежної України для родини, в якій зростає і виховується дитина з особливими освітніми потребами, найважливішим завданням є формування в неї особистісних якостей громадянина, а саме: розвиненої духовності, моральної культури, особистісного розвитку. Проте не завжди умови виховання в сучасній сім'ї є сприятливими для розвитку та виховання

дітей з особливими освітніми потребами, адже виховувати таку дитину дуже складно та відповідально, бо цю відповідальність батьки зобов'язані нести перед своєю дитиною та суспільством, в якому вони живуть. Якщо діти з особливими освітніми потребами позбавлені правильного виховання, то їхній особистісний недорозвиток поглиблюється, а самі діти можуть стати тягарем для родини та суспільства.

У Концепції сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» на 2012–2021 роки зазначається, що «сім'я – це унікальний соціальний інститут, першооснова духовного, економічного та соціального розвитку суспільства. Соціальний інститут сім'ї є основним у суспільстві, він формує наступні покоління та виховує гідну зміну, що забезпечуватиме розвиток та процвітання як громадянина, так і всієї держави. За своєю природою та призначенням сім'я виступає союзником суспільства у вирішенні його проблем, утвердженні моральних устоїв і соціалізації дітей, розвитку культури та економіки. Саме тому суспільство зацікавлене у фізично й морально здоровій сім'ї, здатній реалізувати свій соціальний потенціал, забезпечити не лише власне виживання, а й розвиток» [1, с. 2].

Разом із тим виховні можливості сім'ї зумовлені різними чинниками, а саме: готовністю батьків до виховання дитини, рівнем загальної і педагогічної культури дорослих членів родини, можливостями його реалізації, характером взаємин і мірою узгодженості батьків у питаннях виховання, їхніми індивідуальними особливостями – темпераментом, моральними якостями, комунікативними здібностями, станом здоров'я, а отже, загальним і власним досвідом виховання дітей, ціннісними орієнтаціями, їхньою ієрархією [1, с. 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми педагогічної взаємодії є предметом досліджень О.В. Глузман, О.М. Друганова, С.Т. Золотухіна, О.М. Микитюк, В.К. Майбородова, Н.С. Побірченко, О.А. Рацул. Н.В. Стаднік, Ю.О. Волинець у своїх дослідженнях зазначають, що особистість дитини формується у процесі взаємодії з людьми, які її оточують, і успіх цього процесу залежить від соціальної ситуації її розвитку, системи відносин з однолітками та дорослими у закладі освіти та сім'ї. Педагоги можуть допомогти батькам з питань змісту й організації виховання дітей у сім'ї, виховного впливу, зацікавлені педагогічно освічувати батьків, установлювати необхідні взаємини між закладом освіти та батьками. Л.В. Божок, А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук вважають, що успішність навчально-виховного процесу залежить від того, наскільки адекватно члени родини реагують на проблеми дитини і допомагають у їх подоланні. Виникаючі труднощі – результат неправильної позиції батьків та інших членів сім'ї. Акцентують увагу на роботі з такими сім'ями, яку неможливо чітко організувати без всебічного вивчення проблем сім'ї, характеру родинно-дитячих відносин. Особливої уваги потребують сім'ї, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, оскільки саме в таких сім'ях спостерігаються зміни на соціальному, психологічному та соматичному рівнях. Адже наявні проблеми призводять до змін у всій сімейній системі. Реалізація батьками

виховної функції виявляється утрудненою і потребує допомоги та підтримки різних фахівців.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема виховання дітей з особливими освітніми потребами в Україні на сучасному етапі стоїть дуже гостро. Незважаючи на те, що цій проблемі приділяється посилена увага, значна частина дітей не мають змоги отримати належний рівень освіти (знання, вміння, навички) для реалізації свого навчального потенціалу. Правильне виховання, формування особистості дитини, яка повинна докладати максимум зусиль для досягнення певного результату в різних сферах життєдіяльності, є важливою частиною успішного освітнього процесу. Необхідною і важливою в ньому є допомога батьків.

Метою освітнього закладу має бути здійснення такої політики, у разі якої батьки відчують свою визначальну роль у навчально-виховному процесі, адже сім'я в сучасних умовах є найважливішим соціальним замовником освіти. Зважаючи на це, головними принципами спільної роботи навчально-виховного закладу та родини мають бути пріоритетність сімейного виховання, демократичність і гуманізм у взаєминах педагогів і батьків. Для цього педагогам необхідно знати зміст педагогічної взаємодії з сім'ями (родинами), методи їх дослідження; вміти досліджувати педагогічний потенціал сім'ї та впроваджувати необхідні методи та форми ефективного партнерства; вибирати власну позицію в умовах спільного виховання дітей з особливими потребами.

Насамперед це вимагає готовності педагога до партнерства з батьками дітей з особливими потребами, що включає чималі інтегративні професійні знання та вміння, переконання, емоційно-вольову та педагогічну культуру тощо. У своїй професійній діяльності педагогічні працівники закладів освіти повинні формувати позитивне ставлення до організації системи роботи з батьками на умовах активної партнерської взаємодії; створювати й підтримувати творче, конструктивне педагогічне середовище; підвищувати фахову майстерність, ознайомлюючись з родинним досвідом виховання; забезпечувати інформаційну підтримку, планувати основні завдання та зміст взаємодії закладу освіти з батьками; вибирати та конкретизувати напрями взаємодії, здійснювати її координацію.

З метою підвищення статусу інституту сім'ї, престижу толерантних сімейних відносин передбачається: удосконалити систему спільної виховної роботи педагога та сім'ї з питань сімейного життя, родинного виховання тощо; пропагувати сімейні цінності під час проведення постійного інформування, використовуючи різноманітні комунікаційні засоби (наприклад, Інтернет). І це закономірно, адже побудувати повноцінну національну освіту та організувати корекційне навчання для

дітей з особливими потребами без активної участі й підтримки сім'ї не можливо. Саме в родині під керівництвом та за допомогою батьків дитина пізнає навколишній світ, відбувається її розвиток, формується світогляд, етичні та естетичні уявлення. Невипадково на сучасному етапі активізувалися наукові пошуки щодо проблеми співпраці школи, сім'ї, громадськості у вихованні молодого покоління.

Мета статті полягає в обґрунтуванні сутності, змісту і форм взаємодії педагогів з батьками дітей з особливими освітніми потребами, визначенні напрямів їх взаємодії у навчально-виховному процесі.

Виклад основного матеріалу. Батьки, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, вимушені пристосовуватися до ситуації, яка пов'язана з особливими умовами навчання і виховання такої дитини. І досить часто така сім'я потрапляє у дисфункціональне становище не тільки у взаєминах між членами сім'ї, а й суспільством. Американський дослідник сім'ї Торібал визначив п'ять періодів, пов'язаних зі стресом на стадіях і переходах життєвого циклу сімей, які мають дітей з особливими освітніми потребами: народження дитини, шкільний вік, підлітковий, період «випуску», постбатьківський період [2]. Усі вони потребують об'єктивного вивчення внутрішніх сімейних відносин. Для сім'ї, яка виховує особливу дитину, за висновками В.І. Гарбузова, важливими є такі функції, як: корекційно-розвивальна, компенсуюча та реабілітаційна, метою яких є встановлення психофізичного та соціального статусу дитини, досягнення нею матеріальної незалежності та соціальної адаптації [3, с. 22].

Підтримка контакту з батьками дитини, яка має особливі освітні потреби, буде значно легшою, якщо стосунки між педагогом і батьками налагоджені заздалегідь (з початком навчання такої дитини у навчальному закладі першочергові зусилля мають бути спрямовані на те, щоб знизити бар'єр між освітнім закладом і домом. Позитивне підґрунтя для співпраці всього його персоналу з родиною є ефективною передумовою обговорення (або навіть попередження) проблеми [4, с. 97]. Створення доброзичливої атмосфери дає змогу членам родини зняти певне напруження, а це сприяє залученню її до співпраці в організації та здійсненні навчання та виховання.

Серед проблем сімей, які мають дітей з особливими освітніми потребами, першочерговими є питання розвитку їхньої дитини у процесі навчання, виховання та лікування, нормалізація взаємин між дитиною та членами сім'ї, збереження та підтримка гармонійного клімату в сім'ї, розвиток позитивного ставлення до процесу навчання, педагогів тощо [4, с. 98]. Для розв'язання цих проблем не досить займатися лише дітьми, необхідно працювати і з батьками, яких можна класифікувати за типами:

1) батьки, які не приділяють або мало приділяють належну увагу вихованню своєї дитини; 2) батьки, які не сприймають чи неналежно сприймають педагогічну допомогу освітнього закладу і байдужі до його роботи; 3) батьки, які надмірно піклуються про свою дитину, висувають постійні претензії до роботи закладу освіти; 4) батьки, які через індивідуальні та вікові особливості часто ускладнюють, а то й унеможливають налагодження необхідних контактів з дітьми; 5) батьки невисокого рівня педагогічної культури, далекі від психології сімейного (родинного) виховання.

Батьків можна поділити також на групи так званого невротичного, авторитарного та змішаного типу.

Для батьків невротичного типу характерні: пасивність, виправдання своєї безвідповідальності, намагання відгородити дитину від усіх проблем (навіть від таких, які вона може розв'язати власними силами), постійна тривожність. Для батьків авторитарного типу характерні: активна життєва позиція, вони керуються лише власними переконаннями, не можуть стримати себе, що пояснюється слабким рівнем самоконтролю, схильні до конфлікту, спостерігається холодність у разі встановлення контактів з дитиною. Як виховний засіб вони часто використовують окрики, фізичні покарання. У батьків змішаного типу виявляються риси двох попередніх: для них характерні часті зміни настрою – то радість, то депресія.

В умовах навчання дітей з особливими освітніми потребами всі ці типи сімей потребують зваженого підходу до соціального, психологічного, педагогічного взаємозв'язку. Педагоги можуть вплинути на характер взаємин батьків з дітьми, відкоригувати їх ставлення до дитини та її потреб, до інших членів суспільства. Для цього необхідно своєчасно виявити труднощі, проблеми взаємодії у сім'ї; підібрати педагогічні засоби їх врегулювання; створити сприятливу атмосферу для встановлення контактів батьків і дітей з особливими освітніми проблемами для організації спільної діяльності.

Основне завдання роботи з батьками – навчити їх оцінювати та прогнозувати поведінку для формування необхідних соціальних установок, адже за виховання дітей несуть відповідальність батьки, а соціальні інститути (в т. ч. заклади освіти) повинні доповнювати їхню виховну діяльність, допомагаючи і підтримуючи їх. Родину слід націлювати на роботу зі своєю дитиною. Реалізація цього завдання потребує індивідуальних занять з дитиною, в яких обов'язково бере участь один із батьків. Метою індивідуальних занять є подолання непедагогічної компетентності: навчити батьків спеціальних педагогічних прийомів, які необхідні для проведення занять з дитиною в домашніх умовах; коригувати внутрішній стан батьків та взаємини між батьками та дитиною [4, с. 99].

Орієнтуючись на цю мету, педагог розв'язує завдання корекції деяких форм поведінки батьків, наприклад, таких як агресивність, необ'єктивна оцінка поведінки дитини, бажання відійти від труднощів; формування розуміння проблем дитини; переорієнтування батьків з позиції бездіяльності й очікування дива на позицію співдіяльності з дитиною, корекція внутрішнього психологічного стану батьків: від переживань за неуспіх – до радощів за маленькі успіхи, перехід до позиції творчого пошуку реалізації можливостей дитини. Згодом батьки займають позицію творчого пошуку щодо реалізації можливостей дитини, підвищення особистої самооцінки у зв'язку з можливістю бачити результати своєї праці. Творча діяльність батьків з дитиною допомагає їм самим позбутися негативного впливу стресу. Для реалізації цих завдань можна використовувати різноманітні форми роботи (рис. 1).

У роботі педагога з батьками можна виділити три етапи: 1) залучення батьків до навчального процесу дитини (педагог має переконати батьків у тому, що саме їх потребує дитина); 2) формування зацікавленості процесом розвитку дитини (педагог демонструє батькам існування маленьких, але дуже важливих для їхньої дитини досягнень; вони навчаються відпрацьовувати вдома з дитиною ті завдання); 3) розкриття можливостей особистої участі батьків в організації навчання дитини, важливості пошуку творчих підходів у дослідженні її можливостей.

Мета виховання батьків – сформувати вміння розуміти себе і свою поведінку, поведінку оточуючих, що допоможе їм зрозуміти своїх дітей; для вирішення конкретних проблем, що виникають у сім'ї; забезпечити розуміння поведінки своїх дітей через обмін досвідом інших батьків, які виховують дітей з особливими потребами.

У практиці діяльності педагогів можуть застосовуватися різні види взаємодії з батьками залежно від конкретної соціальної ситуації розвитку, особливостей і специфіки конкретних батьків і особли-

вих потреб їхніх дітей. Важливими формами такої партнерської взаємодії із сім'ями є: спільна діяльність зі створення сучасного освітнього середовища в закладі освіти; ознайомлення, залучення батьків до планування, організації й оцінювання педагогічного процесу, планування життєдіяльності дітей у закладі освіти; забезпечення фізичних, інтелектуальних і творчих здібностей дитини та формування необхідних для її соціалізації життєвих навичок; подолання «бар'єрів» спілкування в процесі організації спільної діяльності; індивідуальне консультування батьків щодо особистісного розвитку їхньої дитини; підготовка та проведення урочистих заходів (проектів, фестивалів, свят, занять-тренінгів, семінарів-практикумів); проектування спільної діяльності педагогів і батьків з метою забезпечення прогресу виховання і розвитку дитини з особливими потребами.

Партнерська взаємодія повинна ґрунтуватися на таких принципах: 1) забезпечення емоційного благополуччя в закладі освіти та сім'ї; 2) єдність мети й завдань освіти дітей з особливими потребами; повага до дитини вихователів і батьків; урахування вихователями умов та особливостей сімейного виховання, а батьками – умов освітнього процесу в сучасному закладі освіти. Визнання педагогами рівноправності сторін, об'єднаних спільною діяльністю, підвищує соціальний статус батьків.

Для організації навчально-виховного процесу дітей з особливими потребами спочатку доцільно проводити індивідуальні заняття в присутності батьків, бо залучення їх до продуктивної зайнятості допомагає реалізувати необхідну потребу в діяльності з дитиною. Батьки повинні усвідомлено приймати допомогу, яку пропонують спеціалісти. Взаємини з такою дитиною необхідно розпочинати з установлення емоційних контактів. Інколи це буває дуже важко. Однак на початковому етапі педагог має показати батькам найпродуктивніші форми взаємодії з їхньою дитиною, включаючи способи привертання уваги і керівництва нею.

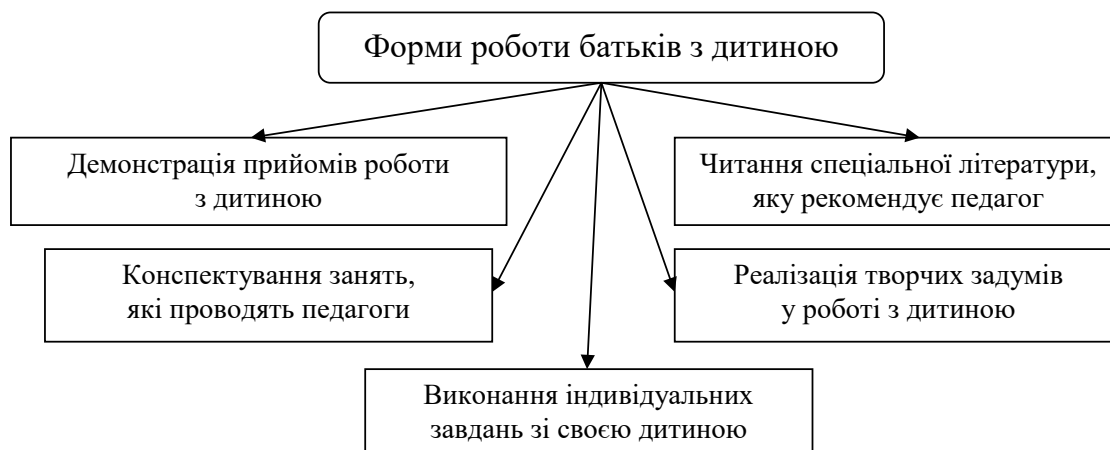

Рис. 1. Шляхи уникнення негативного впливу стресу у взаємодії батьків з дитиною

Під час спільних занять батьки знайомляться з елементарними прийомами корекційної педагогіки й отримують необхідний мінімум спеціальних знань. Виконуючи з дитиною психологічні, корекційні та навчальні завдання, батьки вправляються у педагогічній майстерності.

Важливо, щоб батьки навчилися використовувати в роботі з дитиною заохочення та покарання, пам'ятаючи про те, що всю свою діяльність з дитиною їм необхідно будувати на вихованні почуття добра і любові до самої себе. Їм необхідно навчитися любити дитину такою, якою вона є. Навчаючись любові до батьків, діти з особливими освітніми потребами вчать виявляти це почуття до інших. Необхідно враховувати таке почуття любові і до педагога, і до товаришів по групі [5, с. 34]. Залучаючи батьків до роботи з дитиною, педагог дає змогу відчувати радість успіху, який можна розглядати як корекційний ефект. Найголовніше для спеціаліста – показати батькам можливості їхньої особистої педагогічної діяльності, спрямованої на розвиток дитини з особливими освітніми потребами. Сучасні форми партнерства з батьками спрямовані на привернення уваги батьків до змісту роботи закладу дошкільної освіти. Батьки краще пізнають свою дитину, якщо мають можливість спостерігати за її поведінкою, спілкуванням і діяльністю у різних ситуаціях [6, с. 56]. Інклюзивні підходи дуже корисні для сім'ї. У цьому разі родини дітей з особливими освітніми потребами можуть отримувати підтримку з боку інших батьків, вони краще розуміють у чому розвиток їхніх дітей є типовим й у чому відмінним, а також беруть активнішу участь у процесі навчання і виховання дітей.

Висновки. Педагогічна діяльність зумовлює певні вимоги і до педагогів закладів освіти, які працюють над забезпеченням партнерської взаємодії з дитиною та її сім'єю. Специфічними особливостями такої взаємодії є: усвідомлення рівноправності сім'ї у процесі плідного партнерства; розуміння кожної сім'ї та соціально-психологічних процесів, які в ній відбуваються; забезпечення розвивального характеру психолого-педагогічної взаємодії, шанобливе ставлення до сім'ї і дітей; упевненість батьків у розумінні та підтримці педа-

гогом розвитку їхньої дитини; залучення батьків у навчально-виховний процес шляхом формування адекватних батьківських установок на особливі освітні потреби дитини та соціально-психологічні її проблеми; створення у дитячому та батьківському колективах доброзичливої атмосфери (сприйняття, взаєморозуміння, відкритість, толерантність) тощо.

Виховна і навчальна діяльність батьків неодмінно сприятиме перебудові їхньої психіки на сприйняття дитини з особливими освітніми потребами такою, якою вона є, на спокійну оцінку її переваг і недоліків. Батьківська причетність до навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами безумовно полегшує досягнення цілей, які поставлені перед закладом освіти (практичний стимул), робить важливий внесок в єдиний процес виховання дитини у сімейному та дошкільному, шкільному середовищі (педагогічний стимул), також участь батьків є певною формою демократизації та культурної взаємодії (соціального стимул).

Проблема співпраці закладів освіти і сім'ї у процесі виховання дітей з особливими освітніми потребами потребує подальшого вивчення у сучасній педагогіці.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Концепція сімейного виховання в системі освіти України «Щаслива родина» на 2012–2021 роки. URL: https://www.google.com.ua/search?sxsrf=ALeKk01P73JREO_mm
2. Бондар В. Інтерпретація еволюції спеціальної освіти: зародження, становлення, розвиток / В. Бондар, В. Золотоверх. *Дефектологія*. 2011. № 1. С. 2–10.
3. Бондарь В.И. Реабилитация детей-инвалидов – общегосударственная проблема. *Вопр. курортологии, физиотерапии и ЛФК*. 2010. № 3. С. 22–25.
4. Выготский Л.С. Принципы воспитания физически дефективных детей. Основы дефектологии. Москва : Изд-во «Лань» 2003. 127 с.
5. Іванова І.Б. Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів. Київ : Логос, 2000. 86 с.
6. Нагорна О.Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими потребами : навчально-методичний посібник. Рівне, 2016. 141 с.